

Τὴν φιλαρέσκειαν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς θαρβαροτέροις ἔθνεσι, καὶ κατὰ τοὺς ἥττον πεπολιτισμένους αἰῶνας. Ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ ἦν αὖτις λίαν ἀνεπτυγμένη, καὶ ἡ γυνή, πλὴν τῶν κυρίως ἐνδυμάτων, μετεχειρίζετο πληθὺν ὅλην ἀντικειμένων, γνωστῶν ἤδη ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα κόσμος. Καὶ πρῶτον ἐν χρήσει ἦσαν ἤδη τὰ ἐνώτια, συνήθως ἔχοντα σχῆμα ἐλαίας ἢ συκαμίνου, καὶ ἐκ πολυτίμων μετάλλων κατασκευασμένα¹. Ἀλλὰ τὸ ἀποδιδόμενον αὐτοῖς ἐνίοτε ἐπίθετον τρίγληρον φαίνεται καταδεικνύον, ὅτι καὶ ἐκ πολυτίμων λίθων συνηρμόζοντο. Περὶ δὲ τὴν δέριν ἐτίθεντο λαμπρὰ περιλαίμια ἐκ χαλκοῦ καὶ ἡλέκτρου ἐπεξεργασμένα, καὶ ὄρμοι καλούμενα. Ἰλ. Σ. 401. Καὶ περὶ τοὺς καρποὺς δὲ τῶν χειρῶν πολύτιμα θραχιόνια. Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἀπαντῶσα λέξις κάλυξ, ἀδέθαιον ἐστὶ τὸ ἀκριδῶς ἐσήμεαινε. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἦν οὗτος ἡ εἶδος ἐνωτίων, ἐχόντων πρᾶγματι κάλυκος σχῆμα, ἢ κατὰ τινὰς μεγάλην καρφίς πρὸς ἐμπερόνησιν καὶ ἀνακράτησιν τῆς κόμης².

Τὰ τιμαλφῇ ταῦτα ψέλλια, εἴτε ἐλάμβανον παρὰ τῶν μνηστῆρων αὐτῶν αἱ γυναῖκες, εἴτε ἡγόραζον. Οὕτως ἔμπορός τις Φοῖνιξ, ἐρχόμενος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κτησίου, προτείνει εἰς πώλησιν λαμπρόν τινα ὄρμον. Ὀδ. Ο. 459. Ἑορτή, γάμος, ἢ καὶ ἀπλῇ ἐπίσκεψις πρὸς φίλην, ἦσαν εὐτυχῇ συμβάντα διὰ τὴν γυναῖκα, δικαιοῦντα, ἀπαραλλάκτως ὥς καὶ σήμερον, τὴν ἐπίδειξιν παντὸς αὐτῆς τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Τὰ λουτρά ἦσαν συνηθέστατα καὶ σπουδαιότατα ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ βίῳ. Οὐδεμία θρησκευτικὴ δεισιδαιμονία ἐπέβαλλεν αὐτά, παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς, ἀλλ' ἡ θερμότης τοῦ κλίματος, καθιστῶσα

¹ HEINE εἰς Ἰλ. Σ. 183.

² FRIEDREICH Σ. 240.

αὐτὰ εὐάρεστα καὶ ἀναγκαῖα, καὶ ἡ ἐπενέργεια αὐτῶν πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος, περὶ ἧς πλείοτερον ἐκήδοντο οἱ πρόγονοι τῶν ἐπιγενῶν, εἰσέγαγε πιθανῶς καὶ ἐνεργίζωσεν αὐτὰ στερεῶς εἰς τὰ ἔθνη τοῦ λαοῦ.

Ἐν πλήρει δὲ χρήσει εὐρίσκομεν αὐτὰ ἤδη κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδονται εἰς τοὺς θεούς. Ἰλ. Ε. 905. Ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἀπαύστου αὐτῶν χρήσεως παρέχει καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀναφερομένων τριπόδων, ἧτις δυσχερῶς ἐξηγεῖται, ἐὰν μὴ ἐχρησίμευον οὗτοι καὶ εἰς τὰ λουτρά.

Ὡς εἶδομεν, ἐν ἐκάστῳ ὅπως οὖν πλουσίῳ οἴκῳ ὑπῆρχε λουτρῶν ἀμέσως ἐκτὸς τοῦ δώματος, περιεῖχε δὲ οὗτος ἓνα ἢ πλείονας κάδους, οἵτινες ἐκαλοῦντο ἀσάμινθοι. Καὶ φυσικὸν μὲν ἐστὶν ὅτι οἱ ἐνοικοῦντες συνεχέστατα, καὶ πιθανῶς ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν, ἐλούοντο, καίτοι οὐδὲν περὶ τούτου λέγεται παρ' Ὀμήρῳ, μὴ προστυχούσης περιστάσεως. Ἀλλὰ τῶν θαλανείων τούτων ἐγίγνετο κ' ἑτέρα χρῆσις, ἧς πλεῖστα ἔχομεν παραδείγματα. Ἦν δὲ αὕτη ἡ λοῦσις παντὸς ξένου, ἅμα φθάντος, ἢ καὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, ἐπιστρέφοντος ἐξ ὁδοιπορίας. Φαίνεται δὲ ὅτι, οὐ μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ παντὸς εἶδους κάματος, ἐπηκολούθει λουτρὸν πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν κεκοπιακότων μελῶν. Ὀδ. Δ. 48. Κ. 361. 450. Ρ. 87. Τὸν ξένον ἔλουον, ἢ καὶ ἐδοήθουν λουόμενον αἱ δοῦλαι, αἱ συγγενεῖς, ἢ καὶ αὐταὶ αἱ θυγατέρες τοῦ οἰκοδεσπότου, ἐθεωρεῖτο δὲ τοῦτο ὡς ἐν τῶν πρωτίστων καθηκόντων τῆς φιλοξενίας. Οὕτως ἡ νέα Πολυκάστη, θυγάτηρ τοῦ Νέστορος, λούει τὸν Τηλέμαχον. Ὀδ. Γ. 464. Ἡ Ἑλένη, κ' αἱ δοῦλαι τῆς Ναυσικάας, τὸν Ὀδυσσεύα. Ὀδ. Δ. 252. Ζ. 210.

Γνωστὸν ἐστὶ πόσα ἐγράφησαν περὶ τοῦ θέματος τούτου, καὶ εἰς πόσας παρέσχεν ἀφορμὴν κατηγορίας. Ἄνδρες σοφοί, ὡς ὁ MEINERS καὶ ἄλλοι, ἐπετέθησαν λάβροι κατὰ τοῦ Ὀμηρικοῦ τούτου ἐθίμου, καὶ προσῆψαν εἰς τὰς γυναῖκας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀναίδειαν καὶ διαφθοράν, ὅπερ ὀλίγον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν Ὀμηρικῶν αὐτῶν γνώσεων. Ἄλλοι, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ NÄGELSBACH¹, ἐτράπησαν ἄλλην ὁδόν, ὑπεκφεύγοντες παντοιοτρόπως τὴν ἔννοιαν τῶν ἐν

¹ NÄGELSBACH. Homerische Theologie. Σ. 218.

τῷ κειμένῳ λέξεων. Καί τινες μὲν ὑπέθεσαν ὅτι οἱ λουόμενοι ἔφερον ἐν τῷ λουτρῷ εἰδός τι χιτῶνος, ἀλλ' ἡ κωμικὴ αὕτη τῆς δυσχερείας ἄρσις οὐδὲν εὐρίσκει παρ' Ὀμήρῳ στήριγμα. Ἄλλως τε, ἐὰν ἔλουσεν ἀληθῶς γυνή τὸν λουόμενον, ἀπέβαινεν ἀπαραίτητος πρὸς τοῦτο ἡ παραμέρισις τοῦ χιτῶνος. Ἄλλοι δέ, ἐν οἷς ὁ NITZSCH καὶ ὁ ERNESTI, ἐννοοῦσι τὴν λέξιν ἔλouve κατὰ τὸ λατινικὸν lavare fecit, ὑποθέτουσι δηλαδή ὅτι ὁ Ὀμηρος λέγων, ὅτι ἡ Πολυκάστη ἔλουσε τὸν Τηλέμαχον, ἐννοεῖ ὅτι διέταξε περὶ τούτου τὰς ὁμῶας, καὶ ἐπετήρησεν εἰς τὴν ἀκριβοῦς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ δάσιμον. Ἀρκεῖ δὲ φρονοῦμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλένης, ἥτις ἀνεγνώρισε μόνη τὸν Ὀδυσσεύα, εἰσδύσαντα εἰς τὴν Τροίαν ὑπὸ μορφὴν ἐπαίτου, καὶ ὤμωσεν αὐτῷ, ἐν ᾧ ἔλouve αὐτόν, τὴν τήρησιν τοῦ μυστικοῦ, ἄχρις οὗ ἐπανακάμψῃ ἀσφαλῶς εἰς τὰς νῆας τῶν Ἀχαιῶν, Ὀδ. Δ. 250. Ἐπιτρέπει τὸ χωρίον τοῦτο ἀμφιβολίαν τινά; Ὁ KÖPPEN¹, καὶ ὁ LENZ², ἀνομολογοῦντες τὸ ἐναντίον, καὶ μὴ εὐρίσκοντες ἐτέραν διέξοδον, λέγουσιν ὅτι τὸ ἔθιμον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀπλότητα τῆς ἐποχῆς, καὶ ὀλίγον διαφέρει τῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅτε αἱ Δέσποιναί προσέδουν τὰς πληγὰς τῶν ἐκ τῆς μάχης ἐπιστρεφόντων ἵπποτων. Ὁμολογοῦμεν ὅμως ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐπιδέσεως πληγῆς, καὶ λούσεως φαίνεται ἡμῖν οὐχὶ μικρά, καὶ ὅτι, ὅσον ἀπλᾶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι τὰ Ὀμηρικὰ ἔθνη, ἡ κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν λοῦσις νεανίου, οἷος ὁ Τηλέμαχος, ὑπ' ἀνθούσης νεάνιδος, οἷα ἡ Πολυκάστη, ἔχει τι τὸ παράδοξον. Καὶ περὶ ἀπλῶν δὲ ὁμῶων ὅταν πρόκηται, ἡ ὑπόθεσις τοῦ ERNESTI καὶ NITZSCH φαίνεται ἀντικειμένη εἰς τὴν ἔμφυτον τῷ γυναικεῖῳ φύλῳ σεμνότητα.

Τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος παρέχει, καθ' ἡμᾶς, ὁ Ὀδυσσεύς, περιγράφων τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔλουσεν αὐτόν ἡ Κίρκη. Ὀδ. Κ. 360. Ἡ ἀσάμινθος ἦν πλήρης ψυχροῦ ὕδατος· εἰσελθὼν δ' ἐντὸς αὐτῆς ὁ ἦρως, καὶ καθίσας, ἐκαλύφθη ἄχρι τῶν ὤμων. Λαβοῦσα δὲ τότε ἡ Θεά τὸ ἐπὶ παρακειμένου τρίποδος θερμὸν ὕδωρ, ἔχυσεν αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ· εἰς τοῦτο δὲ

¹ KÖPPEN εἰς Ἰλ. Ε. 905.

² LENZ, Σ. 71.

φαίνεται ὅτι περιωρίσθη πᾶσα αὐτῆς ἡ ἐνέργεια. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἔχει τὸ προσκροῦον εἰς τὴν αἰδῶ, καὶ μάλιστα ἐν ἐποχῇ ἀπερίττω, οἷα ἡ Ὀμηρικὴ. Ἐάν δ' ἔπεται ὁ στίχος,

ἀμφὶ δὲ χλαῖναν καλὴν βάλεν ἡδὲ χιτῶνα,

Ὅδ. K. 365.

τοῦτο σημαίνει οὐχὶ ὅτι ἡ λούουσα ἐνέδυεν εἶτα τὸν λουόμενον, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι ἔδιδεν αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀπήρχετο. Τὸ βάλλω, καὶ παρεμφερεῖς ἐκφράσεις, καὶ αὐτὸ δ' ἔτι τὸ ἀμφιέννυμι ἀπαντῶσι συνεχῶς ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν. Ὅδ. N. 434. Σ. 342. O. 368. Ἀλλωστε μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως μὴ ἐνδοθῇ ἐνώπιον τῶν ὁμῶν τῆς Ναυσικάας, λαμβάνει παρ' αὐτῶν τὰ ἐνδύματα, καὶ ἀναμένει μέχρις οὗ ἀποσυρθῶσι. Πόθεν δὲ ἡ αἰφνηδία αὕτη αἰδημοσύνη παρ' ἐκείνῳ, ὃν ἔλουσεν ἐν Τροίᾳ ἡ καλλίστη τῶν γυναικῶν, ἐάν μὴ ὑποτεθῶσιν ἀληθῇ τ' ἀνωτέρω; Ὡστε φρονοῦμεν ὅτι διεξήγετο πᾶσα αὕτη ἡ τοῦ σώματος θεραπεία ὡς ἐξῆς: Ἡ ἀσάμινθος ἐπληροῦτο ψυχροῦ ὕδατος, ἐν ᾧ ἐπὶ παρακειμένου τρίποδος ἐθερμαίνετο ἕτερον. Ἀμα δὲ εἰσελθόντος ἐν αὐτῇ τοῦ λουομένου, ἦρχετο ἡ λούουσα, ἐξέχεεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ θερμὸν ὕδωρ, ἔδιδεν αὐτῷ καθαρὰ ἱμάτια, ἔλαιον καὶ πάντα τὰ χρειώδη, καὶ εἶτα ἀπεμακρόνετο. Ἐξερχόμενος δὲ τότε τοῦ ὕδατος ὁ λουόμενος, ἐχρίετο κ' ἐνεδύετο.

Η ΧΡΙΣΙΣ.

Εἵπομεν ὅτι ὁ λουόμενος ἐχρίετο. Καὶ ἀληθῶς ἡ δι' ἐλαίου αὕτη ἐπικάλυψις πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον τοῦ λουτροῦ μέρος. Ὅδ. Γ. 466. Δ. 252. Ἰλ. K. 577. Εἶχε δὲ ὡς σκοπὸν τὴν εὐεξίαν καὶ ἀπάλυνσιν ἐκείνην, ἥτις δι' αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται, καὶ ἀποδαίνει πολύτιμος μετὰ κάματος ἢ σφοδρὸν καύσωνα. Ὅποιον ἀκριβῶς τὸ πρὸς τοῦτο χρησιμεῦον ἔλαιον ἀμφιδάλλεται, καὶ ὁ TERPSTRA¹ λέγει τὰ ἐξῆς. „Non erant

¹ Ἡτοι — Οὐδόλως ὑπῆρχον ἀλειφαὶ κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος, ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐν χρήσει κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους. Ἀλλὰ μετεχειρίζοντο ἔλαιον παχὺ καὶ στιλπνὸν “λίπα ἔλαιον,” εἰς ὃ ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀνεμίγνυν ἢ ἄρωμά τι, ἢ ἄλλο ἔλαιον ἐκ ῥόδων κατασκευαζόμενον, δ' ὃ καὶ ἐκαλεῖτο “ρόδον ἔλαιον.” TERPSTRA. Antiquit. Homerica. L. III. C. IX. §. 5.

autem unguenta Iliacis temporibus, teste Plinio¹, quali a posterioribus seculis in usu fuerunt. Oleum duntaxat pingue et nitidum, λίπα ἔλαιον² adhibebunt, cui odorem seu aliud quid rosacum immixtum esse legimus, unde ῥοδόεν ἔλαιον³ dicebatur“. Ἀλλὰ πολὺ πιθανώτερον ὅτι ἰδίως μὲν ἐν χρήσει ἦν τὸ ἐν Ἑλλάδι τοσοῦτον σύνηθες ἔλαιον τῆς ἐλαίας, διὰ τῆς φράσεως δὲ ῥοδόεν ἔλαιον ἐννοεῖται τὸ καὶ σήμερον ἔτι γνωστόν, καὶ διὰ φύλλων ῥόδου ἀρωματιζόμενον, ὥπερ, ὡς πολυτιμότερον, ἐχρῶντο ἰδίως εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Πρὸς φύλαξιν τοῦ ἐλαίου ὑπῆρχεν ἴδιον ἀγγεῖον, λήκυθος καλούμενον.

ΝΙΨΙΣ ΠΟΔΩΝ.

Ἡ νίψις τῶν ποδῶν ἦν ἐπίσης συνηθεστάτη ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἀρχαιότητι, κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις μετὰ τοῦ λουτροῦ, ὥπερ ἀντικαθίστα ἴσως ἐνίοτε ὡς ἀπλουστέρα. Ὅδ. T. 386. Ὅτι δὲ δυσκόλως ἐστεροῦντο αὐτῆς οἱ ἥρωες μαρτυρεῖ ἡ συγκαταρίθμησις τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως μετὰ τῶν σπουδαίων δυστυχημάτων. Ὅδ. T. 345. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, καὶ ἄλλων, καταφαίνεται ὅτι τὸ καθῆκον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὰς ὁμώας. Ἦσαν δὲ τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τοῦτο ἀγγεῖα συνήθως χαλκᾶ, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐμίγνυντο ψυχρὸν καὶ θερμὸν ὕδωρ πρὸς ἀποτελέσειν εὐαρέστου θερμοκρασίας.

Οὐχὶ σπανίως ἐλούοντο οἱ ἄνδρες καὶ ἐν ποταμοῖς, ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ συνήθως τῷ τοιούτῳ λουτρῷ εἶπετο καὶ ἕτερον θερμὸν κατ' οἶκον, ἐχρησίμευε δὲ τότε τὸ μὲν πρῶτον εἰς κάθαρσιν μετὰ τὴν ὁδοιπορίαν, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς νυκτερινῆς ἐκστρατείας, καθ' ἣν ἤρπασαν τοὺς ἵππους παρὰ τοῦ Ῥήσου, ἀποπλύνονται μὲν πρῶτον ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἀλλ' εἶτα λούονται πάλιν καὶ κρίονται ἐν τῷ θαλανείῳ. Ἰλ. K. 572.

¹ PLINIUS, Histor. Nat. L. XIII. c. I.

² Ἰλιάδ. K. 577. ibiq. HEYNE ed KÖPPEN.

³ Ἰλιάδ. Ψ. 186.

